

УДК 316.4

Н. Ф. ВЛАСОВА

СИСТЕМНО-ДІЯЛЬНІСНА МОДЕЛЬ ПАРТИСИПАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ТА СПОРТОМ У РЕГІОНАЛЬНОМУ СОЦІУМІ

У статті розглянуто систему фізичної культури та спорту в соціологічному дискурсі як сферу суспільного життя, в якій відтворюються активність соціальних суб'єктів, їх соціальна взаємодія й комунікація на глобальному, національному, регіональному та локальному рівнях, що відображає ціннісно-нормативну систему суспільства, а як соціальна система вона передбачає управління, а точніше – соціальне управління, в якому держава відіграє провідну роль. Обґрунтовано системно-діяльнісну модель партисипативного управління фізичною культурою та спортом на регіональному рівні з позиції структурно-функціонального підходу. Виокремлено основні напрями підвищення ефективності системи управління сферою фізичної культури та спорту на регіональному рівні.

Ключові слова: фізична культура, спорт, соціальна система, соціальне управління, державне управління, регіональне управління, модель управління сферою фізичної культури та спорту.

Аналіз сучасної системи управління сферою фізичної культури та спорту виявив проблемне поле, пов'язане з недоліками функціонування системи управління сферою фізичної культури та спорту на регіональному рівні. Цьому сприяють декілька чинників. По-перше, актуальною є проблема бюджетного фінансування цієї сфери й нестачі коштів регіональних і місцевих бюджетів. По-друге, неузгодженість законодавства щодо створення соціально-економічних та організаційних умов взаємодії різних секторів суспільства в управлінні сферою фізичної культури та спорту, виходячи з потреб регіону. По-третє, існують суперечності між проголошеною реформою децентралізації владних повноважень та розробленою стратегією регіонального розвитку, зокрема у сфері фізичної культури та спорту. Саме тому актуалізується проблема регіонального управління розвитком зазначеної сфери, побудова системно-діяльнісної моделі управління фізичною культурою та спортом на регіональному рівні.

Питання досягнення збалансованої й оптимальної організаційної структури системи управління фізичною культурою та спортом, механізми й теоретико-методологічні основи управління цією сферою розглядали такі науковці, як: Д. Гадайчук, І. Гасюк, В. Гузарь, Ю. Довгенько, М. Дутчак, В. Жуков, В. Куделко, О. Кузьменко, Ю. Мічуда, С. Нікітенко М. Олійник, В. Платонов, І. Шевчук, Ю. Шкретій та ін. Однак у спеціальній літературі недостатньо уваги приділено дослідженню проблем соціального управління системою фізичної культури та спорту на регіональному рівні з позицій соціолого-управлінського підходу. У зв'язку із цим виникає об'єктивна потреба в науковому обґрунтуванні моделі управління сферою фізичної культури та спорту в контексті її децентралізації й регіоналізації.

Мета статті – обґрунтувати системно-діяльнісну модель управління сферою фізичної культури та спорту на регіональному рівні й виокремити напрями підвищення ефективності її системи управління.

Сферу фізичної культури та спорту як соціальну систему можна розглядати на таких рівнях: 1) як взаємодію індивідів на основі різноманітних мотивів свого фізичного й духовного вдосконалення; 2) як групову взаємодію на основі схожих потреб і інтересів фізичного й духовного розвитку, досягнення необхідного особового та групового результату такого розвитку й удосконалення; 3) як ієрархію соціальних позицій (статусів) і соціальних функцій (ролей), які займають і виконують особистості в утвореній ними сукупності організацій і установ, створених для забезпечення комплексу потреб свого фізичного й духовного відтворення; 4) як сукупність норм і цінностей, що визначають загальну структурність, функціональність та зміст зв'язків індивідів і соціальних груп у цій системі.

Відправним аспектом аналізу фізичної культури та спорту як соціальної системи є їх структура. Структурність як властивість фізичної культури підкреслюють і аналізують багато дослідників. Проте серед них немає єдності в думці про те, що ж вона включає. Одні автори виділяють у ній систему потреб, здібностей, діяльності, відносин і інститутів, що базується на розвитку фізичних якостей (Л. Зеленов, Ю. Лебедев, Ю. Манько, В. Столяров [3]). Інші включають до цієї сфери такі складові, як: фізичне виховання, спорт, фізичну рекреацію, рухову реабілітацію (Б. Евстаф'єв, В. Видрін [2], Ю. Ніколаєв [9]). Третя група дослідників виділяє в ній два напрями: професійний і непрофесійний, – де до першого належать професійно-прикладна фізична культура і спорт, до другого – базова, гігієнічна, рекреативна, оздоровчо-реабілітаційна, оздоровча й лікувальна фізична культура. На їхню думку, фізична культура не включає спорт, він є самостійним явищем у житті суспільства. Звідси ж, на думку цих авторів, впливає правомірність поєднання термінів «фізична культура і спорт» (Л. Лубишева [7]). Четверта група авторів вважає, що центральним, системотвірним чинником, що об'єднує всі компоненти фізичної культури, є фізкультурна діяльність. Проте підкреслюють, що необхідно розмежовувати організаційні форми: 1) компоненти фізичної культури: фізичне виховання (освіта), спорт, фізична рекреація, рухова реабілітація; 2) специфічні для них види діяльності: фізкультурно-освітню, фізкультурно-спортивну, фізкультурно-рекреаційну, фізкультурно-реабілітаційну і їх результативну сторону, що опредмечуються у відповідних компонентах фізичної культури (В. Видрін, Ю. Курамшин, Ю. Николаєв [2; 9]). Але, незважаючи на різноманітність поглядів на структуру сфери фізичної культури та спорту, вона як соціальна система передбачає управління, а точніше – соціальне управління, оскільки «кожна із соціальних систем від найбільш великомаштабної, якою є суспільство в цілому, і аж до окремої особистості, в процесі свого функціонування і розвитку потребують здійснення управління» [11, с. 37]. Завдання, що пов'язані з ефективним функціонуванням сфери фізичної культури та спорту, дуже актуальні для сучасного етапу розвитку

українського суспільства й передбачають визначення особливостей системи управління фізичною культурою та спортом на державному рівні.

Розуміння сутності управління фізичною культурою та спортом на регіональному рівні нерозривно пов'язане з процесами регіоналізації й змістовим наповненням поняття «регіональне управління». Регіональне управління – координаційна діяльність органів публічної влади із забезпечення ефективної взаємодії суб'єктів управління у формуванні та реалізації програм сталого розвитку регіону. Основною метою регіонального управління є надання якісних послуг громадянам та підвищення їх життєвого рівня, забезпечення прав людини, територіальної цілісності держави, цілей і особливостей соціального, економічного, культурного розвитку регіону [4]. Отже, система регіонального управління – це взаємоузгоджена діяльність органів законодавчої та виконавчої влади, органів регіонального й місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства на відповідних рівнях управління, а також методи й механізми їх взаємодії та реалізації завдань щодо забезпечення сталого розвитку регіону. Виходячи із цього, регіональне управління сферою фізичної культури та спорту являє собою діяльність органів регіонального й місцевого самоврядування щодо розвитку сфери надання фізкультурно-спортивних послуг населенню регіону, фізкультурно-спортивної інфраструктури, координації взаємодії всіх суб'єктів сфери фізичної культури та спорту. Згідно із чинним законодавством України, до таких суб'єктів належать: спортивні клуби; дитячо-юнацькі спортивні школи; спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю; школи вищої спортивної майстерності; центри олімпійської підготовки; фізкультурно-оздоровчі заклади; центри фізичного здоров'я населення; центри фізичної культури і спорту інвалідів; колективи фізичної культури; місцеві осередки фізкультурно-спортивних товариств та спортивних федерацій; громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів; відділення Національного олімпійського комітету України [10]. Однак, у сучасних умовах децентралізації системи управління сферою фізичної культури та спорту рівноправними суб'єктами управління можуть виступати громадські організації, територіальна громада і комерційні структури соціально відповідального бізнесу в регіоні, а впровадження інноваційних механізмів управління (соціальне партнерство, соціальне замовлення, соціальний моніторинг, громадський контроль тощо) вимагають розроблення концептуальної моделі управління системою фізичної культури та спорту на регіональному рівні.

Модель управління сферою фізичної культури та спорту на регіональному рівні ми розглядаємо з позиції структурно-функціонального підходу. Структурний аспект управління пов'язаний із виокремленням його основних суб'єктів і об'єктів, а функціональний – з аналізом системи регіонального управління з функціональними й процесуальними особливостями взаємодії його суб'єктів (функції, механізми, взаємозв'язки, форми взаємодії) (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальна системно-діяльнісна модель партисипативного управління фізичною культурою та спортом у регіональному соціумі

Основою функціонування системи управління сферою фізичної культури на регіональному рівні, на нашу думку, є організаційна взаємодія основних суб'єктів управління, до яких нами зараховано центральні, регіональні й місцеві органи державного управління, заклади фізичної культури та спорту різних форм власності й організаційно-правових форм, громадські організації і об'єднання, комерційні структури соціально відповідального бізнесу в регіоні, споживачів фізкультурно-спортивних послуг. Звичайно, між цими суб'єктами існують різні типи відносин, що характеризують форми централізму й децентралізації в управлінні.

Як зауважує М. Туленков, організаційна взаємодія в соціальному управлінні як сукупність процесів і дій відображає зміст організаційно-управлінських відносин та зв'язків між індивідами і соціальними групами незалежно від сфери і видів їхньої життєдіяльності, а також незалежно від рівня соціальної організації суспільства [12, с. 70].

Під організаційною взаємодією в соціальному управлінні як складним соціальним явищем він розуміє: по-перше, процес досягнення внутрішньої впорядкованості, узгодженості діяльності частин цілого; по-друге, сукупність процесів або дій, які сприяють установах та вдосконаленню взаємозв'язків між частинами цілого; по-третє, складову процесу соціального управління, сутність якої зводиться до координації дій окремих елементів системи соціального управління заради досягнення взаємної відповідності щодо функціонування її частин; по-четверте, процес розподілу обов'язків між суб'єктами управління різних рівнів, а також між керівниками і підлеглими в межах будь-якого соціального утворення [12, с. 71–72].

При цьому варто зауважити, що організаційна взаємодія в соціальному управлінні має два аспекти: 1) структурний, який полягає в проектуванні організаційної структури систем соціального управління; 2) поведінковий, що передбачає розподіл обов'язків і координацію зусиль персоналу будь-якого соціального утворення для забезпечення максимальної продуктивності в досягненні визначеної мети діяльності. Отже, організаційна взаємодія у сфері фізичної культури та спорту передбачає як створення організаційної структури (в інституціональному аспекті) управління, так і координацію діяльності основних суб'єктів управління сферою фізичної культури в регіоні.

Таким чином, під організаційною взаємодією в управлінні сферою фізичної культури та спорту потрібно розуміти вид соціальної взаємодії, що забезпечує комплексний і взаємоузгоджений зв'язок соціальної системи між собою й з організаційною структурою управління нею при взаємоузгоджених відносинах із зовнішнім середовищем, в якому функціонує ця соціальна система. Показником розвиненості організаційної взаємодії в управлінні сферою фізичної культури та спорту є організаційно-управлінські відносини, які вирізняються тривалістю й систематичністю організа-

ційних взаємодій, їхньою самовідновлюваністю та широтою змісту організаційних зв'язків.

Варто визначити аспект соціального управління закладами фізичної культури та спорту, який пов'язаний із виділенням тактичного, оперативного й стратегічного управління. Цей підхід досить ретельно розглянутий у праці В. Бега, М. Лукашевича, М. Туленкова [1, с. 368–369]. Автори виходять з тези про рівні соціально-державного управління в системі закладів соціальної сфери, які мають короткострокові, середньострокові й довгострокові цілі, акцентують увагу на певному колі управління. Подана модель може відображати функціонування системи регіонального управління сферою фізичної культури та спорту на тактичному, оперативному і стратегічному рівнях.

На тактичному рівні управління сферою фізичної культури та спорту основними функціями суб'єктів управління є надання фізкультурно-спортивних послуг населенню регіону відповідно до його потреб, контроль якості цих послуг і дотримання стандартів надання цих послуг. Ці послуги належать до класу соціально-культурних, тобто послуг, які забезпечують задоволення духовних, інтелектуальних потреб та підтримання нормальної життєдіяльності споживача. Цим підкреслюється важлива суспільна роль фізичної культури та спорту як дієвих засобів підвищення загальної культури людини. На сьогодні якість фізкультурно-спортивних послуг регламентована відповідно до Державного соціального стандарту у сфері фізичної культури і спорту [8]. Моніторинг і контроль за виконанням цього стандарту здійснюють Міністерство молоді та спорту України й місцеві органи виконавчої влади з питань фізичної культури і спорту, інші уповноважені органи, визначені законодавством. Заклади, що надають послуги у сфері фізичної культури та спорту, постійно здійснюють внутрішній моніторинг своєї діяльності на предмет відповідності послуг цьому стандарту й вживають заходів щодо усунення виявлених недоліків. Показниками якості наданих послуг є систематичність моніторингу якості надання послуг; наявність необхідної документації з оцінювання якості послуг; відповідність якості послуг установленим показникам якості, отриманим під час контролю.

На рівні тактичного управління важливим завданням є визначення потреб населення регіону у фізкультурно-спортивних послугах, а також поширення цінностей здорового способу життя, рухової активності через соціальну рекламу та інформаційно-комунікаційну взаємодію суб'єктів управління у сфері фізичної культури та спорту з населенням.

На рівні оперативного управління сферою фізичної культури та спорту здійснюється організаційний розвиток закладів, що надають фізкультурно-спортивні послуги. На нашу думку, цей рівень управління, насамперед, має бути делегований регіональним органам управління сферою фізичної культури та спорту, оскільки в ньому задіяні всі суб'єкти

цієї сфери, а одне з головних завдань органів місцевого самоврядування – це координація діяльності всіх суб'єктів сфери фізичної культури та спорту. Особливого значення набуває співпраця органів державного управління, фізкультурно-спортивних закладів і громадських організацій у сфері спорту з комерційними структурами соціально орієнтованого бізнесу. На цьому рівні управління доцільним є створення Наглядово-координаційної ради – громадського наглядового органу, що формується з представників обласних органів виконавчої влади та органів обласного самоврядування, громадських організацій у сфері фізичної культури та спорту, департаменту у справах молоді і спорту з метою нагляду за діяльністю й розвитком закладів, установ і організацій сфери фізичної культури і спорту. Координаційно-наглядова рада виступає як орган державно-громадського управління в регіоні, в основі якого лежить соціальне партнерство як форма партисипативного управління, тобто залучення всіх учасників до підготовки, прийняття й реалізації управлінських рішень.

Стратегічний рівень управління сферою фізичної культури на регіональному рівні пов'язаний із формуванням і розробкою стратегії розвитку сфери фізичної культури та спорту в регіоні на певний період із залученням усіх суб'єктів управління, тобто цей рівень управління підпорядковує тактичний та оперативний рівні й базується на принципі критеріальності, який полягає в чіткому визначенні критеріїв ефективності діяльності регіональної системи державного управління фізичною культурою і спортом та об'єкту управління. Оцінювання стану розвитку фізичної культури та спорту в регіоні й визначення бажаних її показників здійснюються на основі критеріїв оптимальності, які, з одного боку, мають враховувати економічні, ресурсні та інші можливості регіону, а з іншого – за обмежених ресурсів максимально задовольняти потреби територіальної громади у сфері фізичної культури та спорту.

Побудована модель управління надає змогу виокремити основні напрями підвищення ефективності системи управління сферою фізичної культури та спорту на регіональному рівні: 1) децентралізація управління сферою фізичної культури та спорту й надання більшої автономії фізкультурно-спортивним закладам різної форми власності; 2) розробка та реалізація маркетингової політики у сфері фізичної культури та спорту на регіональному рівні; 3) підвищення ефективності механізму соціального партнерства в системі управління сферою фізичної культури та спорту.

1. Децентралізація управління сферою фізичної культури та спорту й надання більшої автономії фізкультурно-спортивним закладам різної форми власності. Системний аналіз проблематики управління розвитком фізичної культури та спорту на регіональному рівні, проведений В. Куделко, свідчить, що управління розвитком фізичної культури та спорту на рівні регіону є складним багаторівневим організаційним, соціально-психологічним, техніко-технологічним завданням [5]. Зокрема, О. Кузьменко заува-

жує, що основним трендом у сучасному управлінні розвитком фізичної культури та спорту в світі є його децентралізація й регіоналізація. Останні кілька десятиріч поняття децентралізації державного управління фізичною культурою та спортом є основним у Європі, воно також стало об'єднувальним гаслом щодо економічного розвитку регіонів у цій частині світу. Децентралізація як концепція набуває багатьох форм, зважаючи на історію країн, їхні географічні особливості, рівні розвитку, культури й підходи до державного управління. Існують вагомі аргументи на користь децентралізації повноважень як у державному управлінні фізичною культурою та спортом, так і з питань регулювання. Збереження цих послуг у відданні державного управління унеможливорює використання місцевих ресурсів та місцевої відповідальності, чого вимагає від органів місцевого самоврядування децентралізована система [6].

2. Розробка й реалізація маркетингової політики у сфері фізичної культури та спорту на регіональному рівні. Згідно з результатами експертного й масового опитування, проведеного серед суб'єктів і об'єктів управління у сфері фізичної культури та спорту, умовою ефективного розвитку сфери фізичної культури та спорту на регіональному рівні є налагоджена інформаційно-комунікативна взаємодія державних органів управління, бізнес-структур і громадських організацій, задіяних у фізкультурно-спортивній сфері. Це передбачає використання маркетингового підходу, який пов'язаний із концепцією соціального маркетингу.

3. Підвищення ефективності механізму соціального партнерства в системі управління сферою фізичної культури та спорту. Перспективними шляхами підвищення реалізації механізму соціального партнерства в управлінні сферою фізичної культури та спорту на регіональному рівні є: 1) удосконалення нормативно-правової бази соціального партнерства органів місцевого самоврядування, бізнес-структур і громадського сектору в розвитку фізичної культури та спорту; 2) створення економічних (податкових, орендних, фінансових тощо) умов взаємовигідної співпраці державних органів управління сферою фізичної культури та спорту й зацікавлених комерційних організацій; 3) поширення соціального замовлення на надання фізкультурно-спортивних послуг у межах певних адміністративно-територіальних громад із залученням бюджетних і додаткових ресурсів (фондів, ресурсів місцевих підприємств і організацій, спонсорів і меценатів тощо).

Висновки. Концептуальна системно-діяльнісна модель партисипативного управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні ґрунтується на таких положеннях: 1) процеси децентралізації й регіоналізації управління є методологічною основою розвитку сфери фізичної культури та спорту; 2) суб'єктами управління виступають органи державного управління й місцевого самоврядування, координаційні та наглядові регіональні ради, заклади надання фізкультурно-спортивних послуг, громад-

ські організації й об'єднання у сфері спорту, комерційні структури соціально орієнтованого бізнесу, територіальна громада; 3) основою функціонування системи управління сферою фізичної культури на регіональному рівні є організаційна взаємодія основних суб'єктів управління; 4) модель відображає функціонування системи регіонального управління сферою фізичної культури та спорту на тактичному, оперативному і стратегічному рівнях.

Список використаної літератури

1. Бех В. П., Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 599 с.
2. Выдрин В. М. Физическая культура и ее теория. *Теория и практика физической культуры*. 1986. № 5. С. 24–27.
3. Зеленов Л. А., Лебедев Ю. А. Физическая культура как система (к дискуссии о предмете теории физической культуры). *Теория и практика физической культуры*. 1985. № 9. С. 48–50.
4. Іжа М. М. Система регіонального управління: світовий досвід і Україна: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02. Київ, 2011. 37 с.
5. Куделко В. Є. Організація і технологія управління фізичною культурою і спортом в системі районного територіально-адміністративного утворення: дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02. Харків, 2005. 22 с.
6. Кузьменко О. О. Реалізація державної програми у сфері фізичної культури і спорту. *Науковий вісник молодих вчених*. 2010. Вип. 1 (1). С. 225–229.
7. Лубышева Л. И. Концепции формирования физической культуры человека. Москва: ГЦОЛИФК, 1992. 123 с.
8. Про затвердження Державного соціального стандарту у сфері фізичної культури і спорту: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 28.03.2013 № 1. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0559-13> (дата звернення: 17.12.2018).
9. Николаев Ю. М. Общая теория и методология физической культуры как отражение потребности в модернизации физкультурного образования. *Теория и практика физической культуры*. 2004. № 7. С. 2–10.
10. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 08.06.2007 № 3808-12. URL: www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 17.12.2018).
11. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском чешских языках / [ред.-координатор Г. В. Осипов]. Москва: ИНФРА-М-НОРМА, 1998. 488 с.
12. Туленков М. В. Теорія організаційної взаємодії: підручник. Київ: ПІК ДСЗУ, 2011. 456 с.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2019.

Власова Н. Ф. Системно-деятельностная модель партисипативного управления физической культурой и спортом в региональном социуме

В статье рассмотрена система физической культуры и спорта в социологическом дискурсе как сфера общественной жизни, в которой воспроизводятся активность социальных субъектов, их социальное взаимодействие и коммуникация на глобальном, национальном, региональном и локальном уровнях, отражающая ценностно-нормативную систему общества, а как социальная система она предполагает управление, а точнее – социальное управление, в котором государство играет ведущую роль. Обосновано системно-деятельностной модели партисипативного управления физиче-

ской культурой и спортом на региональном уровне с позиции структурно-функционального подхода. Выделены основные направления повышения эффективности системы управления сферой физической культуры и спорта на региональном уровне.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, социальная система, социальное управление, государственное управление, региональное управление, модель управления сферой физической культуры и спорта.

Vlasova N. System-Activity Model of Participatory Management of Physical Culture and Sports in the Regional Society

The article examines the system of physical culture and sport in sociological discourse as a sphere of social life, in which the activity of social actors and their social interaction and communication at the global, national, regional and local levels, reflecting the value-normative system of society, and as it involves a social system, management, or rather, social management, in which the state plays a leading role. The system-activity model of participatory management of physical culture and sport at the regional level from the standpoint of a structural-functional approach is substantiated.

The conceptual system-activity model of participatory management of physical culture and sports at the regional level is based on the following provisions: 1) processes of decentralization and regionalization of management are the methodological basis for the development of the sphere of physical culture and sports; 2) the subjects of management are the bodies of state administration and local self-government, coordination and supervisory regional councils, establishments providing sports and sports services, public organizations and associations in the field of sports, commercial structures of socially oriented business, territorial community; 3) the basis of functioning of the system of management of the field of physical culture at the regional level is the organizational interaction of the main subjects of management; 4) the model reflects the functioning of the regional management of the sphere of physical culture and sports at the tactical, operational and strategic levels.

The main directions of increasing the efficiency of the management system of physical culture and sport at the regional level are identified: 1) decentralization of management of the field of physical culture and sports and providing greater autonomy to sports and sports institutions of various forms of ownership; 2) development and implementation of marketing policies in the field of physical culture and sports at the regional level; 3) increasing the effectiveness of the mechanism of social partnership in the system of management of the field of physical culture and sports.

Key words: physical culture, sport, social system, social management, state administration, regional management, model of management of sphere of physical culture and sport.